

JUNI 2016
FORUT

ALKOHOLINVESTETERINGER I STATENS PENSJONSFOND

RAPPORT

COWI

JUNI 2016
FORUT

ALKOHOLINVESTERINGER I STATENS PENSJONSFOND

RAPPORT

OPPDRAGSNR.

A082738

DOKUMENTNR.

1

VERSJON

1.0

UTGIVELSESDATO

23. juni 2016

BESKRIVELSE

Analyse av om alkoholinvesteringer bør utelukkes fra SPU

UTARBEIDET

Bernt Sverre Mehammer

KONTROLLERT

Øystein Berge

GODKJENT

Janne Walker Ørka

INNHOOLD

Sammendrag	4
1 Innledning	6
2 Bakgrunn	7
3 SPU som ansvarlig investor	8
3.1 Særskilt om tobakksinvesteringer	9
3.2 Særskilt om kullinvesteringer	10
4 Ansvarlig eierskap i alkoholprodusenter	11
4.1 Omfang i dag og utvikling	11
4.2 Etske problemer ved alkoholproduksjon	12
4.3 Er investering i alkoholprodusenter etisk forsvarlig?	16
5 Alkoholinvesteringer og avkastning	21
6 Alkohol og tobakk	23
7 Referanser	26

Sammendrag

Bør nordmenns fremtidige velferd basere seg på inntekter fra produksjon av alkohol?

Dette er spørsmålet denne rapporten prøver å besvare. Problemstillingen handler om det etiske grunnlaget for Statens pensjonsfond. Som nordmenns felles sparing har Stortinget gitt tydelige føringer på at fondet skal være ledende som ansvarlig investor.

Alkoholforbruk innebærer risiko for skader for den som drikker, men også for omgivelsene. Alkoholens avhengighetsskapende egenskaper gir produsentene et etisk ansvar for skadene på den som drikker. Det viktigste etiske problemet er likevel at alkohol gir betydelig risiko for skader for personer rundt den som drikker. Særlig er barn og kvinner utsatt, og aller mest i fattige land med dårlig utbygd sosialt sikkerhetsnett. Men skadene for andre rammer også tilfeldige voldsofre, arbeidsgiver, naboer, etc. Effektene av alkoholbruk på samfunnsnivå knyttet til helse, sosiale forhold og økonomi, rammer hardest fattige utviklingsland som har vanskeligst utgangspunkt for å håndtere problemene dette skaper.

Rapporten analyserer alkoholinvesteringer opp mot etiske vurderinger som er gjort for andre produkter. Problemene knyttet til alkohol som produkt og alkoholindustrien som sektor vurderes spesielt opp mot hvordan fondet håndterer investeringer i tobakk. Begrunnelsen for negativ filtrering av alkohol er sterkere enn for tobakk knyttet til skader, relativt lik knyttet til konsensus i befolkningen, men noe svakere internasjonal forankring.

Konklusjonen etter gjennomgang av etikken knyttet til investeringer i alkoholprodusenter, er at Norge gjennom SPU løper en uakseptabel risiko for å bidra til uetiske handlinger gjennom disse investeringene. Dette begrunner negativ filtrering av alkoholprodusenter.

Alkoholprodusenters markedsaktiviteter rettet mot sårbare grupper og påvirkningsarbeid rettet mot å begrense reguleringer som skal redusere alkoholforbruk, kan begrunne atferdsbasert uttrekk av enkeltstående selskaper. Det kan kombineres med øvrig eierskapsarbeid og bidra til ønskede endringer av bransjen.

Konsekvensene for fondets langsiktige avkastning av å trekke seg ut av alkoholprodusenter, vurderes som små. Redusert risikjustert avkastning vil motvirkes av økt verdiskaping generelt dersom uttrekk har konsekvenser for samlet alkoholforbruk.

1 Innledning

Bør nordmenns fremtidige velferd basere seg på inntekter fra produksjon av alkohol?

Dette er spørsmålet denne rapporten analyserer, eller mer presist: skal Statens pensjonsfond investere i de store multinasjonale alkoholprodusentene? Spørsmålet aktualiseres som følge av disse selskapenes tydelige strategiske valg om å satse på markedene i den fattige delen av verden.

Problemstillingen har en åpenbar etisk side. Kan vi forsvare at vår velferd finansieres av salg av alkohol til sårbare unge mennesker i fattige land uten sikkerhetsnett for dem som opplever alkoholrelaterte ulykker, alkoholavhengighet eller helseskader?

Men dette handler også om det ut fra rent finansielle vurderinger finnes argumenter for å utelukke alkoholprodusenter fra fondet. Spørsmålet i den sammenheng er om alkohol har så negative effekter for produktivitet gjennom økte helsemessige og sosiale problemer, at kostnadene er større enn inntektene for en stor og langsiktig investor som SPU. Dette er det andre hovedtemaet i rapporten.

Rapporten er begrenset til å vurdere alkoholprodusenter, og omfatter ikke aktører som selger alkohol.

2 Bakgrunn

Statens pensjonsfond består av Statens pensjonsfond – utland (SPU), tidligere kjent som Oljefondet, og Statens pensjonsfond – Norge (SPN), tidligere kjent som Folketrygdfondet. Fondskapitalen i SPU er statens andel av overskuddet fra oljevirkomheten på norsk sokkel. Fondskapitalen i SPN er tidligere avsetninger til Folketrygdens forpliktelser, men fondet er ikke bundet til dette formålet lenger. Fondet investerer i norske og nordiske verdipapirer, og avkastningen til SPI legges til fondet.

SPU har en kapital på om lag 7000 milliarder kroner. De eier 1,3 prosent av verdens børsnoterte selskaper, og har investeringer i om lag 9000 selskaper i 75 land. Det er på alle måter en av verdens største investorer, og blant verdens største statlig eide fond. 60 prosent er plassert i aksjer, 35-40 prosent i rentepapirer og inntil 5 prosent i eiendom. Fondet forvaltes av Norges bank, som har opprettet en egen organisasjon for dette formålet, Norges bank investment management (NBIM).

Ved siden av størrelsen skiller SPU seg fra andre fond ved sitt lange tidsperspektiv. Siden det bare legges opp til at avkastningen av fondet skal brukes, har fondet i teorien evighetens perspektiv.

SPN har en kapital på om lag 200 milliarder kroner. De investerer 85 prosent av sin kapital i Norge og 15 prosent i Norden. Fondet forvaltes av Folketrygdfondet.

Problemstillingene i dette notatet gjelder begge deler av Statens pensjonsfond med mindre noe annet er spesifisert, men hovedfokus vil være på SPU.

3 SPU som ansvarlig investor

SPUs investeringer styres av investeringsstrategien, med fordeling mellom aksjer, rentepapirer og eiendom samt regler for fordeling mellom regioner. Det er ut fra dette definert referanseindekser for henholdsvis aksjer og rentepapirer. NBIM har mulighet til å avvike fra disse indeksene i sin aktive forvaltning. Grensene for avvik er presisert i regelverket.

Det overordnede målet for forvaltningen er høyest mulig risikjustert avkastning på lang sikt. Dette er i tråd med målet for de aller fleste investorer, men for pensjonsfondet har dette også et etisk fundament. Avkastningen fra fondet skal brukes til å (del-)finansiere den norske velferdsstaten for å «sikre kommende generasjoner en rimelig andel av landets oljerikdom».¹

Bevisste valg som reduserer forventet avkastning, vil redusere mulighetsrommet for fremtidig velferd. I prinsippet vil enhver innskrenking av investeringsuniverset som ikke er begrunnet i økonomiske forhold, bidra til redusert forventet avkastning. Fra et etisk perspektiv kan en slik begrensning på investeringsuniverset bare forsvares dersom mer tungtveiende etiske hensyn tilsier dette.

Inntjening i selskapene gir avkastning til eierne. Gjennom fondet er nordmenns fremtidige velferd blant annet avhengig av inntjeningen til et stort antall av verdens selskaper. Den grunnleggende problemstillingen er derfor: *Hvilke investeringer er av en slik art at vi ikke ønsker at nasjonens fremtidige velferd skal baseres på avkastning fra dem?*

Denne problemstillingen har fulgt utviklingen av SPUs ansvarlige praksis siden begynnelsen. Oppmerksomhet rundt plasseringer i enkeltstående selskaper som produserte atomvåpen, landminer og andre åpenbart uønskede produkter, skapte behov for å klargjøre det etiske grunnlaget for forvaltningen.

Graver-utvalgets rapport var grunnlaget for etablering av et etisk regelverk for fondet. I retningslinjenes punkt 1 står det at fondet «ikke skal foreta investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til uetiske handlinger eller unnlatelser som for eksempel krenkelser av grunnleggende humanitære prinsipper,

¹ St.meld. nr. 20 (2008-2009) kap. 4.3.

grove krenkelsjer av menneskerettighetene, grov korrupsjon eller alvorlige miljø-ødeleggelser». Hensynet til å unngå medvirkningsansvar til grovt uetiske handlinger er altså utgangspunktet for disse reglene. Det resulterte i at retningslinjene definerte kriterier for uttrekk fra enkeltsselskaper basert på uønsket atferd eller for produsenter av spesielle produkter, såkalt negativ filtrering (screening). Negativ filtrering (screening) blir nå gjort for produsenter av atomvåpen, landminer og klasebomber og tobakk.

Et etisk råd ble etablert som vurderer om det er grunnlag for å anbefale uttrekk. Beslutning om uttrekk ble i de første årene tatt av regjeringen, men dette er nå delegert til Norges Bank.

Etter hvert som man høstet erfaring fra uttrekksmekanismen vokste det fram et ønske om å gjøre virkemiddelet mer dynamisk. Ved å gi NBIM mulighet til å bruke muligheten for uttrekk som et pressmiddel for å oppnå endring i atferden, får utvides begrunnelsen for de etiske reglene til også å handle om et ønske om å begrense omfanget av uetisk atferd.

For å oppnå dette ble det etablert en observasjonsliste. Der havner selskaper som egentlig oppfyller kravene til uttrekk, men der det er håp om at fondet kan påvirke selskapet i positiv retning. Hvis årsaken til uttrekk ikke lenger er til stede, kan selskapet fjernes fra observasjonslisten. Dersom det ikke skjer endringer vil uttrekk gjennomføres.

Fondet har i tillegg enkelte virkemidler for å bidra til økte investeringer på prioriterte områder. Siden 2009 har de hatt et særskilt mandat for miljørelaterte investeringer med en ramme på 20-30 milliarder kroner. Denne rammen ble økt til 30-50 milliarder kroner fra 2015.

Som en del av arbeidet med ansvarlig eierskap har fondet utarbeidet såkalte forventningsdokumenter på en del områder, blant annet for barnearbeid og hvordan selskaper bør håndtere risiko knyttet til klimaendringer.

En helt sentral forutsetning for arbeidet med ansvarlig eierskap har vært at SPU ikke skal brukes som et politisk verktøy utover det som er forenlig med fondets finansielle målsetting.

3.1 Særskilt om tobakksinvesteringer

I St.meld. 20 (2008-2009) Om forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2008 signaliserte regjeringen Stoltenberg II at de ønsket å trekke SPU ut av tobakksprodusenter. Dette var første gang man benyttet negativ screening av en produktgruppe som ikke var våpen omfattet av internasjonale konvensjoner.

Uttrekket ble begrunnet med flere argumenter:

- › Grunnlaget er at tobakk er et produkt som er svært helseskadelig, og som i normal bruk medfører høy risiko for død.

- › Det ble trukket fram at det eksisterer et felles verdigrunnlag, såkalt *overlappinge konsensus* i det norske folk om ønskeligheten av å begrense omfanget av tobakksproduksjon.
- › Norge var det første landet som ratifiserte WHO's tobakkskonvensjon. Det ble pekt på at konvensjonen forplikter landene til å bekjempe tobakksepidemien, og det ble undertreket at «*de svært alvorlige og omfattende helsemessige, sosiale, miljømessige og økonomiske negative konsekvensene tobakksbruk og produksjonen av tobakk medfører*»² tilsa konsekvenser for fondets investeringsunivers.

Siden de etiske utfordringene var knyttet til selve produktet, var det naturlig å knytte uttrekk til screening, ikke til den enkelte tobakksprodusents atferd.

3.2 Særskilt om kullinvesteringer³

Som følge av politisk press ble det satt i gang en prosess for å vurdere SPUs investeringer i kullselskaper som ble konkludert i Meld. St. 21 (2014-2015). Prosessen handlet om å vurdere hensynet til bredest mulig investeringsunivers for å redusere risiko, mot hvordan fondet skal håndtere karbonrisiko av ulikt slag.

Klimaendringer ble etablert som et særskilt fokusområde for SPU i 2006, med utarbeidelse av et forventingsdokument for hvordan selskaper bør håndtere risiko knyttet til klimaendringer. Klima har også vært en viktig faktor i fondets risikobaserte porteføljustering. Fondet solgte seg ut av 114 selskaper basert på slike vurderinger i perioden 2012-2014. Retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU inneholdt en formulering om alvorlig miljøskade, men i forarbeidene ble det presisert at dette inkluderte klimautslipp som følge av kravet om å kunne etablere en sammenheng mellom selskapets utslipp og en faktisk miljøskade.

I Meld. St. 21 (2014-2015) konkluderes det med å innføre et nytt kriterium for atferdsbasert observasjon og utelukkelse:

Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for *d) handlinger eller unnlater som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser.*

14. april i år ble første runde med utelukkelse som følge av det nye kriteriet gjennomført, når 52 selskaper ble utelukket.

² St. meld. nr. 20 (2008-2009), kap. 4.3.

³ Avsnittet bygger på Meld. St. 21 (2014-2015), kap. 2.7.

4 Ansvarlig eierskap i alkoholprodusenter

I dette kapitlet vil vi vurdere to spørsmål:

- › Er de etiske problemene knyttet til alkoholproduksjon så store at de tilsier utelukkelse av alkoholprodusenter fra SPU?
- › Hvordan vil utelukkelse av alkoholprodusenter påvirke den langsiktige avkastningen for SPU?

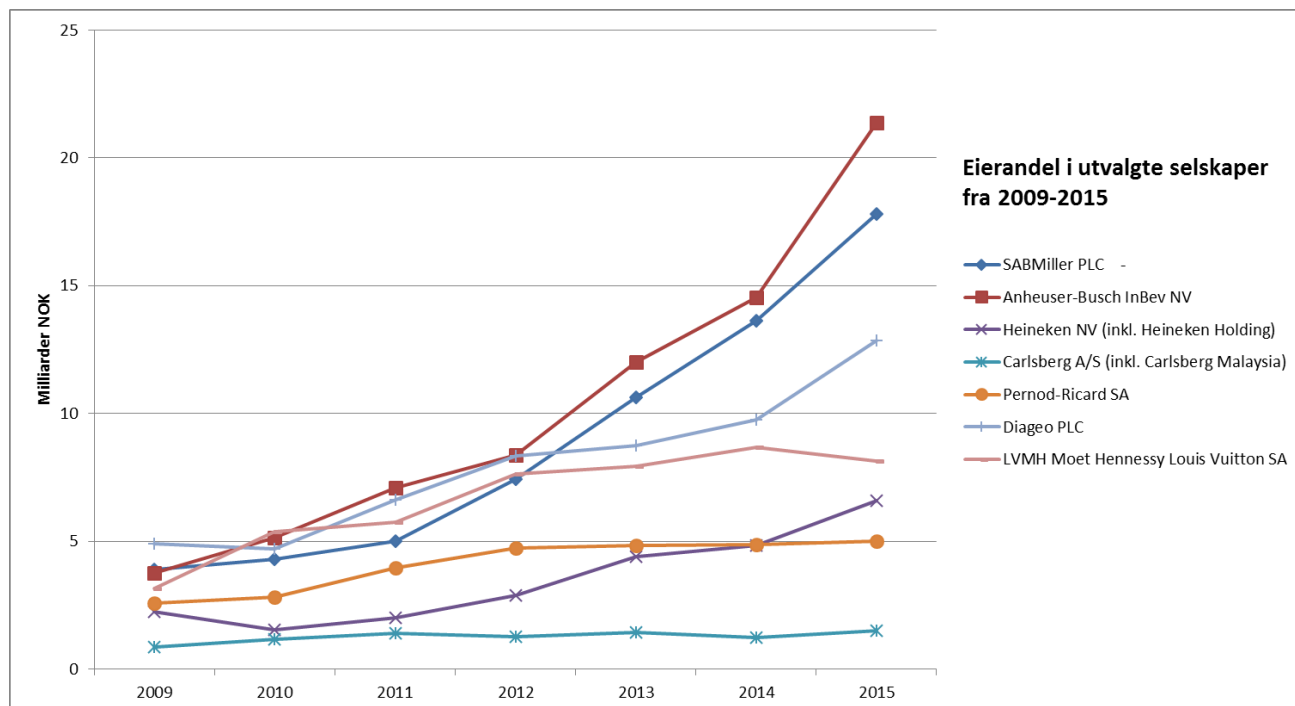
Først ser vi på hvor mye fondet har investert i alkoholprodusenter, og hvordan dette har utviklet seg over tid.

4.1 Omfang i dag og utvikling

SPU hadde ved utgangen av 2015 eierandeler i alkoholprodusenter med en verdi på i overkant av 80 milliarder kroner. Inkludert rentepapirer er summen nærmere 90 milliarder kroner. Dette utgjør 1,2 prosent av fondets samlede verdi.

Verdien av eierandelene i alkoholprodusenter har som følge av økt verdi av fondet, økt over tid. Ved utgangen av 2009 var eierandelene i alkoholprodusenter verdt om lag 26 milliarder kroner.

Fondet har eierskap i over 60 ulike alkoholprodusenter. Om lag 50 milliarder kroner er knyttet til ølprodusenter, om lag 20 milliarder kroner er plassert i brennevinsprodusenter, og om lag 10 milliarder kroner i vinprodusenter. Hoveddelen av eierskapet er knyttet til noen få store selskaper. Over 90 prosent av verdien i alkoholprodusenter er knyttet til de sju selskapene med størst verdi på fondets eierandel.

Figur 1 Verdi av aksjer i de sju alkoholprodusentene der SPU har plassert størst verdier. Kilde: SPU's årsmelding, samlet av Forut

4.2 Etiske problemer ved alkoholproduksjon

Om investeringer i alkoholprodusenter er etisk forsvarlig, avhenger av omfang og art på skader som følge av alkoholbruk. Dersom skadene er på et slikt nivå at det vurderes som ikke forsvarlig, må man vurdere om skadene kan unngås ved ansvarlig atferd fra produsentene, eller om det er egenskaper ved produktet som skaper problemene. Dersom problemet er produsentenes atferd, kan dette håndteres gjennom fondets regler for uttrekk. Dersom problemet er knyttet til produktet, bør dette håndteres gjennom negativ filtrering.

Drikking av alkohol skaper en rekke problemer. Alkoholskadene kan deles i tre grupper:

- 1 Skader som følge av høyt forbruk over tid. Avhengighet med tilhørende sosiale problemer, og økt risiko for en rekke sykdommer hører med i denne gruppen
- 2 Skader som følge av alkoholpåvirkningens effekt med dårligere motorikk, koordineringsevne etc. Trafikkulykker, arbeidsulykker og ulykker i hjem og fritid er eksempler på dette.
- 3 Skader som følge av alkoholpåvirkningens effekt med dårligere vurderingsevne, følelsesregulering etc. Alkohol er en medvirkende eller utløsende faktor i en lang rekke tilfeller av vold, overgrep og episoder som fører til problemer i samliv, arbeidsliv eller andre sammenhenger.

“In 2012, about 3.3 million deaths, or 5.9% of all global deaths, were attributable to alcohol consumption.

There are significant sex differences in the proportion of global deaths attributable to alcohol, for example, in 2012 7.6% of deaths among males and 4.0% of deaths among females were attributable to alcohol.

In 2012 139 million DALYs (disability-adjusted life years), or 5.1% of the global burden of disease and injury, were attributable to alcohol consumption.

There is also wide geographical variation in the proportion of alcohol-attributable deaths and DALYs, with the highest alcohol-attributable fractions reported in the WHO European Region.

The harmful use of alcohol is a component cause of more than 200 disease and injury conditions in individuals, most notably alcohol dependence, liver cirrhosis, cancers and injuries.

The latest causal relationships suggested by research are those between harmful use of alcohol and infectious diseases such as tuberculosis and HIV/AIDS.”

Global Status report on alcohol and health, 2014, WHO

Problemene de ulike skadene fører til kan i mange tilfeller ramme alkoholbrukeren, brukernes nettverk og samfunnet.

Den senere tid har det i internasjonale forskerkrefter blitt stilt spørsmål ved forskjellsbehandlingen mellom tobakk og andre skadelige produkter, særlig alkohol. Det vises til at likhetene mellom hvordan tobakksindustrien og alkoholindustrien opererer, er store, og at begge produktene medfører store helseskader.⁴

4.2.1 Skader som rammer brukeren

For den enkelte bruker bidrar alkohol til økt risiko for en lang rekke sykdommer, jf. tekstboks. Alkoholbruk over tid innebærer risiko for utvikling av avhengighet. Beruselse er en kjent risikofaktor for mange typer ulykker, både som følge av dårligere kroppskontroll og redusert vurderingsevne. Blant annet gir alkoholbruk økt sannsynlighet for voldelig atferd.

Mange av problemene knyttet til alkoholbruk er konsekvenser som den enkelte bruker bør ha oversikt over, og som man bør kunne forvente at man tar hensyn til når man velger å konsumere alkohol. Vi kan da regne med at brukernes nytte er større enn de forventede skadevirkningene, slik at eventuelle skadevirkninger ikke kan sies å være et stort etisk problem.

Det kan stilles spørsmål ved om forbrukerne reelt sett er innforstått med hele risikobildet ved alkoholbruk. Vi har en tendens til å nedvurdere risiko, og legge større vekt på de positive sidene ved beruselsen – særlig når beruselsen når et visst nivå. Det kan føre til at alkoholforbruket i festlig lag kan bli høyere enn planlagt, uten for stor vekt på morgendagen eller faren for lite gjennomtenkte handlinger i beruselse eller ulykker på hjemveien. Vi vurderer allikevel ikke denne typen skadevirkninger som et hovedproblem fra et etisk perspektiv.

Alkoholens avhengighetsskapende effekt er allikevel etisk problematisk. Avhengighet medfører at forbrukeren ikke lenger har et fritt valg knyttet til alkoholkonsum. Det betyr at forutsetningen om at forbrukeren gjør en opplyst vurdering av nytte og skader før valget om å drikke, ikke lenger gjelder. Resultatet av alkohol-

⁴ Se for eksempel:

Bond, L., Daube, M., Chikritzhs, T.: *Selling addictions: Similarities in approaches between Big Tobacco and Big Booze*. AMJ 2010, 3, 6, 325-332 Doi 10.4066/AMJ.2010.363

Benjamin Hawkins, Chris Holden, Jappe Eckhardt & Kelley Lee (2016): *Reassessing policy paradigms: A comparison of the global tobacco and alcohol industries*, Global Public Health, DOI: 10.1080/17441692.2016.1161815

Smith K, Dorfman L, Freudenberg N, Hawkins B, Hilton S, Razum O and Weishaar H (2016) *Tobacco, Alcohol, and Processed Food Industries – Why Do Public Health Practitioners View Them So Differently?* Front. Public Health 4:64. doi: 10.3389/fpubh.2016.00064

avhengighet er for de fleste vesentlig svekket livskvalitet, og avhengighet rammer særlig personer som er i en utsatt posisjon, sosialt, økonomisk eller helsemessig.

Markedsføring som stimulerer til avhengighetsskapende atferd eller retter seg mot alkoholavhengige, er etisk problematisk. Alkoholavhengige er en svært viktig kundegruppe for alkoholnæringen siden de står for en stor del av samlet alkoholkonsum.

Markedsføring som retter seg mot unge⁵, som knytter alkoholbruk til sosiale sammenhenger eller som retter seg mot å vekke lysten på alkohol hos personer med et problematisk forhold til alkohol, er eksempler på atferd som retter seg mot personer som allerede har eller står i fare for å utvikle alkoholavhengige.

Men også uten at alkoholprodusenter retter sin markedsføring mot risikogrupper, vil en stor del av deres produkter konsumeres på en måte som gir høy risiko for skade, enten knyttet til stort konsum i enkelttilfeller (fyll) eller av alkoholavhengige eller personer som står i fare for å utvikle avhengighet. Reell fare for avhengighet og avhengighetens helsemessige og sosiale skadevirkninger medfører derfor at det kan stilles spørsmål ved om det er etisk forsvarlig å investere i de multinasjonale alkoholprodusentene. Dette taler for at negativ filtrering av alkoholprodusenter er riktig.

4.2.2 Skader som rammer andre

Fra et etisk synspunkt er det særlig problematisk at mange av problemene som følge av alkoholbruk rammer uskyldige tredjepersoner (harm to others), altså personer rundt alkoholbrukeren. Dette er personer som ikke selv har valgt å drikke alkohol, men som rammes av skadevirkninger.

Omfanget av skader for andre enn brukeren er stort over et bredt spekter, og gjelder for alle de tre gruppene av alkoholskader.

- › En alkoholavhengig rammer hele familien man er en del av, venner, arbeidsplass, etc. Problemene kan være knyttet til sosial utstøting og skam, helse eller økonomi. Særlig er barn og kvinner i en utsatt posisjon. En familiefar eller mor som utvikler alkoholavhengighet truer barnas oppvekstvilkår, øker risikoen for skilsmisse, gir risiko for å miste jobben, og fører oftest til betydelige økonomiske problemer.
- › Ulykker og skader kan ramme flere eller andre enn alkoholbrukeren, for eksempel fyllekjøring som fører til ulykker med myke trafikanter involvert, ofte med tragisk utgang. Indirekte rammer skader på alkoholbrukeren også dennes familie og øvrige nettverk.

⁵ Fra et etisk perspektiv er det særlig mindreårige man ønsker å beskytte mot reklame og andre markedsaktiviteter for å stimulere til alkoholbruk. Det er imidlertid svært krevende å vurdere om markedsføringen er rettet inn mot 17-åringer eller 19-åringer, og det er derfor grunn til en generell advarsel. Reklametrykket mot unge voksne er også veldig stort.

- › Oppførselsrelaterte skader som vold og overgrep er et stort problem for uskyldige tredjepersoner. Både fysiske og psykiske skader kan være omfattende, og sammenhengen med alkoholbruk hos gjerningsmann (i noen sjeldne tilfeller gjerningskvinne) og/eller offer er ofte sterk. Dette er skader som innebærer klare rettighetsbrudd for kvinner og barn, jf. menneskerettighetene, kvinnekonsensjonen og barnekonvensjonen. Seksuell risikoadferd i beruset tilstand gir uønsket graviditet og smitte av kjønnssykdommer der særlig HIV/AIDS-epidemien i Afrika er et eksempel på skadepotensialet.

Omfanget av skader på tredjeperson som følge av alkoholbruk rammer svært mange mennesker. Selv om helseskadene av passiv røyking er en veldig tydelig helseskade på tredjeperson, er skader på tredjeperson som følge av alkoholbruk på mange måter mer alvorlige og omfattende enn skader som følge av tobakksbruk. Det gjelder særlig fysiske og psykiske skader som følge av vold og overgrep, og skader som følge av alkoholavhengighet i nære omkrets.

Dette et svært sterkt argument for at det er etisk problematisk å investere det norske folks sparepenger i alkoholprodusenter.

4.2.3 Skader på samfunnsnivå

Summen av skader på alkoholbruker og tredjeperson gir omfanget av skader på samfunnsnivå. I følge WHO var alkohol en medvirkende faktor ved om lag 3,3 millioner dødsfall i 2012. Det utgjør om lag 6 prosent av alle dødsfall globalt. Alkohol var medvirkende faktor for tap av 139 millioner DALYs (disability-adjusted life years). Det utgjør om lag 5 prosent av skader som følge av sykdom og skader i verden.

Skader som følge av alkoholbruk er av OECD anslått til å overstige én prosent av BNP i høy- og middelinntektsland. Skadebildet oppsummeres slik:

“The harms caused to people other than drinkers themselves, including the victims of traffic accidents and violence, but also children born with foetal alcohol spectrum disorders, are the most visible face of those social consequences. Health care and crime costs, and lost productivity, are further important dimensions. These provide a strong rationale for governments to take action against harmful alcohol use.”⁶

Mange land, blant annet de nordiske land og muslimske land, begrenser disse skadene med regulering av tilgang, pris og markedsføring av alkohol. For land med svakere statsapparat som vi finner i den fattigere delen av verden, er det sjelden begrensninger på tilgangen til alkohol. Mange land har alkoholavgifter, men sjelden særlig høye. Kampanjer mot alkoholbruk er relativt vanlig, særlig i land der kristendommen er sentral. Tilgangen på alkohol er gjennomgående svært god.

I fattige land er det sosiale sikkerhetsnettet i form av trygdesystem, helsetilbud for alle og støtte til utsatte barn og unge, sjelden særlig godt utbygd. Det erstattes til

⁶ OECD, *Tackling Harmful Alcohol Use, Economics and Public Health Policy*, 2015.

en viss grad av sosiale nettverk, ofte med utgangspunkt i slektskap. Med økende urbanisering svekkes disse nettverkene og sårbarheten øker. Summen av dette blir en befolkning som er sårbar for direkte og indirekte skadevirkninger av alkohol.

Fattigdom forsterker problemene alkohol skaper. Hvis en fattig familie mister inntektene fra familieforsørgeren som følge av avhengighet, sykdom eller skade, vil det føre til store problemer for hele familien. Dette er et eksempel på hvorfor markedsaktiviteter rettet mot fattige land er særlig problematisk fra et etisk perspektiv.

4.3 Er investering i alkoholprodusenter etisk forsvarlig?

Spørsmålene vi må besvare er følgende:

- › Er konsekvensene av alkoholproduksjon så skadelige at det er uforenlig med SPUs etiske profil å være eier av alkoholprodusenter?
- › Er skadevirkningene knyttet til den enkelte produsents atferd, eller er de knyttet til produktet alkohol som sådan?

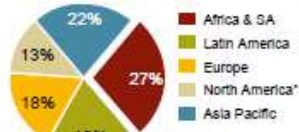
Som alle andre selskaper arbeider alkoholprodusenter for økt salg av sine produkter. Det er en forutsetning for at de skal ha mulighet til å oppleve en gunstig utvikling av aksjekursene. Det inkluderer produktutvikling og markedsføring overfor viktige kundegrupper som unge og storforbrukere, i stadig større grad i den fattige delen av verden. Politisk påvirkningsarbeid for å hindre reguleringer av markedet er en annen side av dette arbeidet.

Selskapenes kommunikasjon med investorer viser det økende fokuset på fremvoksende markeder i fattige land. Dette er brukergrupper som er enda mer sårbare enn rikere land som i større (men varierende) grad har et sosialt sikkerhetsnett. Figur 2 viser hvordan en av verdens største ølprodusenter fokuserer på Afrika som et marked i sterk vekst. De er svært tydelige på at de ønsker å konkurrere i alle markedssegmenter, inkludert lavprissegmentet. Selskapene forventer sterk vekst i disse markedene, og vekststrategien forutsetter at flere som i dag ikke drikker alkohol, vil gjøre det i fremtiden. Veksten forutsetter også at brukerne vil konsumere større kvanta. Det fremkommer også at man i større grad tar i bruk mer sofistikert markedsatferd. Det handler primært om å kommunisere godt med potensielle kundegrupper, men også om å framstå som en aktør som tar samfunnsansvar.

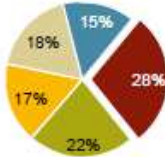
Africa is an important contributor to the SABMiller Group

Key metrics

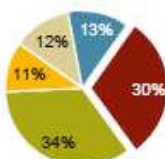
Total volumes
(318 mHL)¹

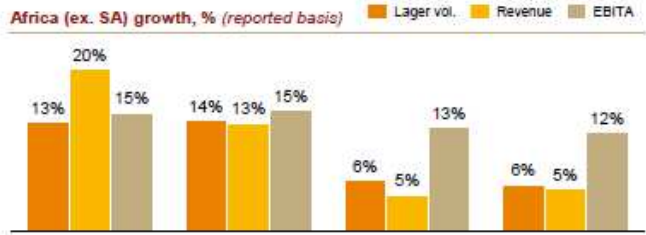
Group NPR
(\$26.7 bn)¹

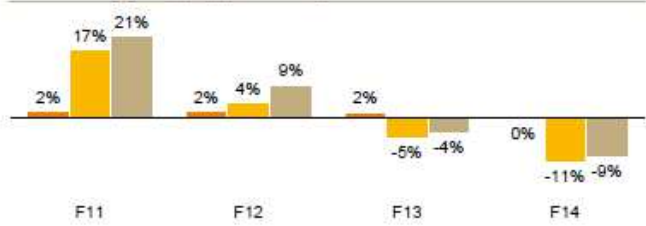
Group EBITA
(\$6.4 bn)¹

Africa (ex. SA) growth, % (reported basis)

South Africa growth, % (reported basis)

1. As at 31 March 2014; *Excludes contract brewing, incl. soft drinks and other alcohol beverages; **Before corporate costs, excludes Hotels SA and exceptional items

© SABMiller 2014

Quarterly Divisional Seminar Series | Africa | March 2015

4

An African brewer built on local insights...

© SABMiller 2014

Quarterly Divisional Seminar Series | Africa | March 2015

9

PROSPER
Prosper: improving livelihoods and building communities

A Thriving World

Enterprise development

- "Kickstart"
- Retailer development

A Sociable World

Alcohol responsibility programmes

A Resilient World

Water partnerships

A Clean World

Recycling of post-consumer waste

A Productive World

Farming

- Small-holder
- Barley farming

© SABMiller 2014

Quarterly Divisional Seminar Series | Africa | March 2015

25

Our portfolio of products is designed to meet consumer needs

© SABMiller 2014

Quarterly Divisional Seminar Series | Africa | March 2015

31

Local pride

‘Romancing’ mainstream core lager to win in market

Hero lager, Nigeria

- High quality at a fair price
- Consumer insights to develop relevant local positioning
- Customised route-to-market
- 1mHL within 2 years of launch

Club lager, Ghana

Truly Ghanaian
Enjoyed by Real People since 1951

- Pride in national identity – ‘Truly Ghanaian’
- Creating consumer love for the brand (“Charlie”, one of us)
- Driving Ghana beer market share from 28% to 48% over 5 years

© SABMiller 2014

Quarterly Divisional Seminar Series | Africa | March 2015

38

Figur 2 Faksimile fra SAB Millers presentasjon for investorer, mars 2015

Markedsaktiviteter i fattige land følges av påvirkningsarbeid for å hindre reguleringsgrep som alkoholavgifter og begrensning på tilgang og markedsføring. Løfter om arbeidsplasser og bidrag til økonomisk vekst eller trusler om flytting brukes som pressmiddel for å oppnå ønskede rammevilkår. I noen tilfelle har dette gått så langt som til at industrien har ført nasjonal alkoholpolitikk i pennen for noen fattige land.⁷

Det framstår som klart at mange av de store alkoholprodusentene har en markedsatferd som ikke i særlig grad tar hensyn til risikoen deres produkt medfører for brukerne. Det gjelder særlig hvordan de kommuniserer med risikogrupper som unge og storforbrukere, og i særdeleshet hvordan de unnlater å legge begrensninger på sin markedsatferd i fattige land.

4.3.1 Atferdsbasert utelukkelse

Ut fra dette framstår det som sannsynlig at mange av selskapene vi snakker om her, vil kunne utelukkes fra SPUs investeringsunivers ut fra en atferdsvurdering. Det må i tilfelle vurderes konkret for det enkelte selskap.

Dette vil gi muligheter for å påvirke selskaper gjennom det helhetlige eierskapsarbeidet. Gjennom å kombinere virkemidler som selskapsdialog og stemmegivning på generalforsamling med trussel om plassering på observasjonsliste og utelukkelse, kan det være mulig å påvirke selskapenes markedsadferd. Det bør i tilfelle kombineres med utarbeidelse av et forventningsdokument på dette området.

⁷ Bakke, Øystein and Endal, Dag: Alcohol policies out of context: drinks industry supplanting government role in alcohol policies in sub-Saharan Africa, *Addiction*, 105, 22-28, 2010

4.3.2 Negativ filtrering

Det er vanskelig å se for seg at en stor internasjonal alkoholprodusent kan drive suksessfylt virksomhet uten markedsaktivitet som retter seg mot storforbrukere og unge. Dette er sentrale kundegrupper for alkoholprodusentene. Selv om det finnes produktgrupper som i liten grad henvender seg til disse gruppene, for eksempel high end kvalitetsvin, er det svært få, om noen, større aktører som utelukkende har denne typen produkter.

Dette er parallelt til begrunnelsen for å utelukke tobakksprodusenter gjennom negativ filtrering: «*Departementet legger til grunn at så lenge det er produktet i seg selv som er problemet, er det filtrering som er det rette virkemiddelet.*»⁸

Konklusjonen blir at Norge gjennom SPU løper en uakseptabel risiko for å bidra til uetiske handlinger gjennom investering i alkoholprodusenter.

⁸ St. meld. 20 (2008-2009), kap. 4.3.4.4.

5 Alkoholinvesteringer og avkastning

SPU er en investor som eier en andel av verdens samlede produksjonskapasitet, og som har et langsiktig fokus på høyest mulig avkastning. Det betyr at fondets avkastning i stor grad følger verdens økonomiske utvikling. For fondet er det derfor ønskelig å begrense omfanget av forhold som svekker generell produksjon og produktivitet.

Denne helhetlige tilnærmingen til hva som skaper avkastning på lang sikt er understreket i Meld. St. 21 (2014-2015) (kap. 2.7): «*Departementet legger til grunn at god avkastning på lang sikt avhenger av en bærekraftig utvikling i både økonomisk, miljømessig og samfunnsmessig forstand.*» I St.meld. nr. 20 (2008-2009) peker man på at bærekraftig utvikling er viktig for fondets generelle eierskapspolitikk (kap. 4.3) «*Det kan etter dette legges til grunn at formålet med eierskapsutøvelsen er å styrke fondets finansielle interesser gjennom å søke å påvirke selskaper, deres rammebetingelser eller omgivelser til forretningsatferd som på lang sikt støtter opp under en bærekraftig utvikling.*»

Enkeltstående selskaper som tjener penger på produkter som er uheldig for den generelle økonomiske utvikling på lang sikt, kan bidra til å redusere fondets totalavkastning. Alkohol inngår i produktgruppen som har denne uheldige effekten. Drikking gir økt forekomst av sykdom, skader og sosiale problemer. Dette fører til økt sykefravær, økt utstøting fra arbeidslivet og flere som dør i produktiv alder. Arbeid i påvirket tilstand eller i etterkant av alkoholpåvirkning («dagen derpå») har dårligere kvalitet og øker risikoen for ulykker.

Alkoholprodusentene arbeid for økt salg av sine produkter øker disse problemene. Det inkluderer markedsaktiviteter og påvirkningsarbeid. Det gjelder i alle land, men problemet er størst i fattige land med dårlig utbygd sikkerhetsnett. Dette rammer fondets øvrige investeringer gjennom redusert produktivitet blant verdens sysselsatte, og dermed lavere avkastning fra fondets totale investeringer.

Fra et avkastningsperspektiv er det derfor redusert bruk av alkohol ønskelig. Det kan stilles spørsmål ved hvor viktig fondets investering i alkoholprodusentene er for samlet produksjon og forbruk av alkohol. Teoretisk bidrar økt kapitaltilgang til billigere finansiering og høyere lønnsomhet, som trekker i retning av økt produksjon. Hvis en aktør som SPU trekker seg ut av alkoholprodusenter, vil det legges merke

til, og det er sannsynlig at også andre investorer med fokus på ansvarlig eierskap vil følge fondet. Betydningen av dette i praksis på kort og lang sikt er et empirisk spørsmål som vi har dårlig grunnlag for å besvare.

Vår konklusjon er at hensynet til avkastning for fondet på lang sikt ikke er et sterkt argument mot utelukkelse av alkoholprodusenter, og at det finnes grunn til å tro at en utelukkelse kan ha positiv effekt på avkastningen.

6 Alkohol og tobakk

Tobakksprodusenter er utelukket fra oljefondet. Det er derfor av særlig interesse å sammenligne alkoholproduksjon med det etiske grunnlaget for å ekskludere tobakksprodusenter.

Skader som følge av alkoholbruk er omtalt i kapittel 4 og 5. I dette kapittelet ser vi på vi de øvrige argumentene som ble brukt for å begrunne uttrekk fra tobakk, omtalt i avsnitt 3.1. Til slutt i kapittelet har vi en kort sammenligningstabell.

Norge bruker en rekke virkemidler for å begrense bruken av alkohol. Enerett for Vinmonopolet til å selge drikker som inneholder mer enn 5 volumprosent alkohol, aldersgrenser, alkoholavgifter, reklameforbud, forbud mot å kjøre bil i alkoholpåvirket tilstand og krav om kommunal tillatelse for å selge og skjenke alkohol er blant tiltakene som inngår. Undersøkelser gjennomført av SIRUS viser stor støtte i befolkningen for helheten og enkeltelementer i denne politikken.

Virkemidlene for å redusere alkoholbruk går på flere områder lenger enn virkemidlene for å redusere tobakksbruk. Støtten til denne politikken viser at det er høy grad av konsensus i den norske befolkningen om tiltak for å begrense bruken av alkohol. Det er paradoksalt at Norge da er inne på eiersiden i selskaper som arbeider for økt salg.

Norge arbeider også internasjonalt gjennom FN/WHO for å forebygge alkoholproblemer og redusere alkoholforbruket i utviklingsland. I dette arbeidet inngår økonomiske ressurser, menneskelig innsats og betydelig politisk innsats.

WHOs globale alkoholstrategi som ble vedtatt i 2010, var resultat av et norsk og nordisk initiativ fra 2005. Gjennom fem år var Norge blant pådriverne for å få til et internasjonalt samarbeid for å begrense alkoholskader. Den globale strategien ble enstemmig vedtatt av WHOs 192 medlemsland, og er veiledende for innsatsen både nasjonalt og internasjonalt. Den er et såkalt «mykt instrument» ikke er juridisk forpliktende som en konvensjon. Det er likevel et sterkt signal om å håndtere alkohol som et helseskadelig produkt.

FNs generalforsamling vedtok på et eget høynivåmøte i 2011 en deklarasjon om ikke-smittsomme sykdommer der alkohol er identifisert som en av fire risikofaktorer, på lik linje med tobakk, usunn mat og manglende fysisk aktivitet.

I de nye bærekraftsmålene (Sustainable Development Goals, SDG) som ble vedtatt i FN høsten 2015, var kampen mot rusmiddler (alkohol og narkotika) et eget punkt (3.5). I tillegg blir to andre felter der alkohol er en betydelig risikofaktor, trukket fram blant utviklingsmålene: ikke-smittsomme sykdommer (3.4) og trafikkulykker (3.6).

Dette understreker den brede forståelsen både internasjonalt og i det norske folk for betydningen av å begrense skadevirkningene av alkohol også internasjonalt.

Argument	Tobakk	Alkohol
Skader som gir etisk grunnlag for uttrekk	<p>Helseskader som ved normal bruk gir avhengighet og betydelig risiko for død. Helseskadene rammer også tredjeperson gjennom passiv røyking.</p> <p>Bidrar i liten grad til sosiale problemer, og gir ikke økt risiko for skader.</p>	<p>Medvirkende og utløsende risikofaktor ved en rekke sykdommer. Risikofaktor for skade i forbindelse med ulykker og ruspåvirket oppførsel. Helseskader rammer i større grad unge mennesker enn for tobakk, men er i sum noe mindre enn for tobakk. Betydelige helseskader for tredjeperson.</p> <p>Viktig faktor for mange sosiale problemer som i stor grad rammer kvinner og barn.</p> <p>Avhengighet av alkohol gir i tillegg til helseskader, betydelige sosiale problemer.</p> <p>Fattige mennesker i fattige land er særlig utsatte.</p>
Overlappende konsensus	Synliggjøres av oppslutningen om politikk for å begrense røyking. Det inkluderer høye tobakksavgifter, forbudet mot røyking på utesteder og forbudet mot tobakksreklame.	Synliggjøres av oppslutning om politikk for å begrense alkoholbruk. Det inkluderer høye alkoholavgifter, enerett for salg av vin og brennevin til Vinmonopolet, system for egne tillatelser for salg og skjenking av alkohol og forbudet mot alkoholreklame.
Forankring i internasjonale konvensjoner	Norge har ratifisert WHO's tobakkskonvensjon	WHO's globale alkoholstrategi (2010)

og vedtak		FN-deklarasjonen om ikke-smittsomme sykdommer (2011) FNs bærekraftsmål (SDG 2015)
-----------	--	--

Samlet er det vår vurdering at de etiske problemene knyttet til å tjene penger på alkoholproduksjon er minst like store som for tobakksproduksjon. Særlig viktig i denne vurderingen er det store innslaget av skader og problemer som rammer andre enn brukeren selv, samt de sosiale problemene alkohol skaper for sårbare familier og enkeltpersoner i fattige land.

7 Referanser

Babor, T. et. al. (2010): *Alcohol: No ordinary commodity; research and public policy*, Second edition. Oxford University Press.

Bakke, Ø. and Endal, D. (2010): Alcohol policies out of context: drinks industry supplanting government role in alcohol policies in sub-Saharan Africa, *Addiction*, 105, 22-28

Bond, L., Daube, M., Chikritzhs, T. (2010): *Selling addictions: Similarities in approaches between Big Tobacco and Big Booze*. *AMJ*, 3, 6, 325-332 Doi 10.4066/AMJ.2010.363

Hawkins, B., Holden, C., Eckhardt, J. & Lee, K. (2016): *Reassessing policy paradigms: A comparison of the global tobacco and alcohol industries*, *Global Public Health*, DOI: 10.1080/17441692.2016.1161815

Meld. St. 21 (2014-2015)

OECD: *Tackling Harmful Alcohol Use, Economics and Public Health Policy*, 2015

Smith K, Dorfman L, Freudenberg N, Hawkins B, Hilton S, Razum O and Weishaar H (2016) *Tobacco, Alcohol, and Processed Food Industries – Why Do Public Health Practitioners View Them So Differently?* *Front. Public Health* 4:64. doi: 10.3389/fpubh.2016.00064

St.meld. nr. 20 (2008-2009)

WHO: *Global status report on alcohol and health 2014*.

